

ประสิทธิผลพุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร*

The Effective of Buddhist Administration of Agricultural Community Learning Center

สุภัทธรชัย สีสะไบ, พระเทพปริยัติเมธี และบุญทัน ดอกไธสง
Suphattharachai Sisabai, Phratheppariyattimethi and Boonton Dockthaisong
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Corresponding Author, E-mail: chay.jaa@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี 2) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลพุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรที่ประสบความสำเร็จ และผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธวิธีการบริหารจัดการ วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำหลักธรรมมาบูรณาการร่วมกับการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร

ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิผลพุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี สามารถดำเนินการได้สำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้จะต้องอาศัยปัจจัยสำคัญ 3 ปัจจัย ได้แก่ การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ปัจจัยแห่งความสำเร็จ และธรรมะเพื่อการปฏิบัติ โดยปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลพุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร ประกอบด้วย 1) การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ 2) ปัจจัยแห่งความสำเร็จ ได้แก่ ความรู้ ทักษะ/ความสามารถ เทคโนโลยี/นวัตกรรม เกษตรกรต้นแบบทุน และการตลาด 3) ธรรมะเพื่อการปฏิบัติ ได้แก่ หลักอริยบท 4 ประกอบด้วย มีใจรัก (ฉันทะ) พากเพียรทำ (วิริยะ) นำจิตฝึกฝน (จิตตะ) และใช้ปัญญาทบทวน (วิมังสา) และ 4) ประสิทธิผลพุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร ประกอบด้วย การพัฒนาไม่หยุดยั้ง รวมพลังสร้างเครือข่าย ดำรงอยู่ไม่เสื่อมคลาย ยอมรับได้ในสังคม

คำสำคัญ: พุทธวิธี; การบริหารจัดการ; ศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร

*ได้รับบทความ: 5 พฤศจิกายน 2562; แก้ไขบทความ: 22 กุมภาพันธ์ 2564; ตอรับตีพิมพ์: 19 มีนาคม 2564

Received: November 5, 2019; Revised: February 22, 2021; Accepted: March 19, 2021

Abstract

The purpose of this research are: 1) to study the administration of agricultural community learning center which is a best practice, 2) to study the factors affecting the effective of Buddhist administration of agricultural community learning center by using qualitative research methods. Data were collected through in-depth interviews. Experts in managing successful agricultural community learning centers. And experts in Buddhist administration. Data analysis to integrate the principles with the administration of the agricultural community learning center.

The research result finds that: Effectiveness of Buddhist methods of managing a good practice agricultural community learning center to be able to achieve the goals that are set requires three key factors: participatory management. Success factor and Dharma for practice. the factors affecting the Effective of Buddhist administration of agricultural community learning center consisting of; 1) participative administration including participate in thinking, participate in decision making, participate in planning, participation in action, participation in monitoring and evaluation and participation in receiving benefits, 2) success factors are knowledge, skill/ ability, technology/ innovation, master farmer, budget and marketing, 3) Dhamma for practice, such as Iddhipāda 4 consists of aspiration (Chanda), effort (Viriya), thoughtfulness (Citta), investigation (Vāmaṃsā), and 4) the effective of Buddhist method administration of agricultural community learning center consists of non-stop development, team up to build networks, the existence is not compromised and acceptable in society.

Keywords: Buddhist; Administration; Agricultural Community Learning Center

1. บทนำ

ภาคเกษตรมีบทบาทสำคัญกับการพัฒนาประเทศในหลายมิติ เนื่องจากการส่งออกสินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์สามารถสร้างรายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศเป็นมูลค่าสูงในแต่ละปี การกำหนดกรอบแนวคิดและทิศทางการพัฒนา

ของแผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) จึงเน้นความต่อเนื่องกับแผนที่ผ่านมา โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเกษตรกรให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาอย่างสมดุล มีการรวมกลุ่มเป็นสถาบันเกษตรกรในชุมชนต่างๆ เพื่อผลักดันให้สามารถดำเนินงานในรูปแบบของธุรกิจ

เกษตรกรที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 มาขยายผลและประยุกต์ใช้อย่างต่อเนื่อง การพัฒนาการเกษตรในระยะต่อไปถือเป็นก้าวสำคัญประเทศจากวิถีการทำเกษตรแบบดั้งเดิมไปสู่การบริหารจัดการการเกษตรแบบสมัยใหม่ โดยอาศัยเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาสนับสนุนการผลิตสินค้าเกษตร ภายใต้วิสัยทัศน์ “ภาคเกษตรก้าวไกลด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม ตลาดนำการผลิต ชีวิตเกษตรกรมีคุณภาพ ทรัพยากรการเกษตรมีความสมดุลและยั่งยืน” (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2559)

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นศูนย์กลางความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชนในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนในด้านต่างๆ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ของประชาชนดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อประชาชน ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน (สุภูมิ วรรณพิณิต, 2560, หน้า 1657-1674)

ศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร เป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาการเกษตร ซึ่งเป็นการรวมกลุ่ม

ของคนในชุมชน เป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลข่าวสารความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชนในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยมและเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่างๆ (สุภัทรชัย สีสะไบ, 2561, หน้า 1-12)

อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะเมื่อมีการสำรวจการดำเนินงานพบว่า ศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรไม่สามารถเป็นศูนย์กลางถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีได้จริง ขาดการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม เกษตรกรเข้ามาใช้บริการมีจำนวนน้อย ยังเข้าไม่ถึงการบูรณาการความร่วมมือของหน่วยงานในพื้นที่ อีกทั้งลักษณะงานซ้ำซ้อนกับศูนย์เรียนรู้อื่นๆ ที่มีอยู่แล้วในพื้นที่เดียวกัน (สำนักข่าวอิศรา, 2561) ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาประสิทธิภาพผลพุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร โดยการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาบูรณาการร่วมกับการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร เพื่อให้เกิดประสิทธิผลสูงสุดของการบริหารจัดการ

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพผลพุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 23 รูป/คน ประกอบด้วย ปราชญ์เกษตรของแผ่นดินในสาขาต่างๆ จำนวน 9 รูป/คน ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนเกษตร ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน จำนวน 10 รูป/คน และผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับพุทธวิธีการบริหารจัดการ จำนวน 4 รูป/คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. กำหนดแผนการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่คัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 23 รูป/คน

2. เมื่อได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แล้ว นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ เพื่อกำหนดเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลพุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนเกษตร

3. ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลพุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนเกษตร

4. เขียนรายงานการวิจัยประสิทธิผลพุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนเกษตร

4. สรุปผลการวิจัย

จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลพุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนเกษตร ได้แก่ การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ปัจจัยแห่งความสำเร็จ และธรรมะเพื่อการปฏิบัติ ซึ่งจากการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการ

สัมภาษณ์เชิงลึกนี้ ทำให้ได้นิยามเชิงปฏิบัติการของประสิทธิผลพุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนเกษตร และปัจจัยที่ส่งผลทั้ง 3 ปัจจัยดังต่อไปนี้

1. ประสิทธิผลพุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนเกษตร เป็นผลสำเร็จของการบริหารจัดการศูนย์ฯ อันจะสังเกตได้จากความคงอยู่ของศูนย์ การสร้างเครือข่าย การพัฒนาอย่างต่อเนื่องและการได้รับการยอมรับจากสังคม

การพัฒนาไม่หยุดยั้งคือ การที่ศูนย์เรียนรู้ชุมชนเกษตร มีการพัฒนาหลักสูตรและเกษตรกรรมต้นแบบหรือวิทยากรผู้ถ่ายทอดความรู้ของศูนย์อย่างต่อเนื่อง สังเกตได้จากการปรับหลักสูตรให้เหมาะสมกับปัญหาและความต้องการของเกษตรกร ณ เวลานั้น การส่งวิทยากรผู้ถ่ายทอดความรู้ไปพัฒนาความรู้และทักษะเพิ่มเติม การนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้ามาใช้ในการดำเนินการของศูนย์ การเปิดโลกทัศน์เพื่อรับสิ่งใหม่ๆ เข้ามาปรับใช้ในการดำเนินการของศูนย์อยู่ตลอดเวลา

รวมพลังสร้างเครือข่าย คือ การที่ศูนย์เรียนรู้การเกษตรมีการทำงานเชื่อมโยงกันระหว่างศูนย์เพื่อแก้ปัญหาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน สังเกตได้จากการทำงานร่วมกัน

การแก้ไขปัญหาทางด้านการเกษตรร่วมกัน การประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การแลกเปลี่ยนวิทยากรผู้ถ่ายทอดความรู้ระหว่างศูนย์ และการสร้างเครือข่ายทางการตลาดร่วมกัน

ดำรงอยู่ไม่เสื่อมคลายคือ การที่ศูนย์เรียนรู้ชุมชนเกษตรสามารถขับเคลื่อนการทำงานของศูนย์ได้อย่างต่อเนื่องตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

สังเกตได้จากการมีเกษตรกร หรือผู้สนใจทั้งจากในพื้นที่และนอกพื้นที่ หมุนเวียนเข้ามาใช้บริการ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรอย่างต่อเนื่อง ทั้งการศึกษาค้นคว้าความรู้เพื่อพัฒนาและแก้ปัญหาทางการเกษตร และการใช้ศูนย์เพื่อเป็นจุดพบปะระหว่างเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ยอมรับได้ในสังคมคือ การที่ศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรมีความน่าเชื่อถือ ได้รับการยอมรับ และมีความผูกพันกับเกษตรกรในพื้นที่ รวมถึงได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน สังเกตได้จากการยอมรับของเกษตรกรในพื้นที่

โดยการกล่าวถึงศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรในทางที่ดี การได้รับรางวัลจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน การได้รับการสนับสนุนทรัพยากรต่างๆ จากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลพฤติกรรมของการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร จากผลการวิจัยพบว่า มีอยู่ 3 ปัจจัยหลักๆ ด้วยกัน ได้แก่ การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ปัจจัยแห่งความสำเร็จ และหลักธรรมะเพื่อการปฏิบัติสามารถอธิบายรายละเอียดของปัจจัยแต่ละตัวได้ดังต่อไปนี้

2. การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การบริหารจัดการของคณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรตามบทบาทหน้าที่ของศูนย์ โดยมีหลักการปฏิบัติการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมกับเกษตรกรในพื้นที่มี 6 ด้าน ได้แก่

2.1 ร่วมคิด คือ การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรและ

เกษตรกรในพื้นที่ โดยร่วมกันคิดวิเคราะห์ปัญหา ด้านการเกษตรในพื้นที่ แนวทางการแก้ไขปัญหา หลักสูตรที่เหมาะสม และวิธีการถ่ายทอดความรู้ รวมถึงร่วมคิดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย บทบาทหน้าที่ ข้อตกลงร่วมกันของศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร สามารถสรุปการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมคิด

2.2 ร่วมตัดสินใจ คือ การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร และเกษตรกรในพื้นที่ โดยร่วมกันตัดสินใจเลือกแนวทางในการแก้ปัญหาด้านการเกษตรในพื้นที่ การกำหนดโครงการหรือหลักสูตร และวิธีการถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสม รวมถึงร่วมกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย บทบาทหน้าที่ และข้อตกลงร่วมกันของศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร

2.3 การร่วมวางแผน คือ การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรและเกษตรกรในพื้นที่ โดยร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหาด้านการเกษตรในพื้นที่ รวมถึงร่วมวางแผนการดำเนินงานตามโครงการหรือหลักสูตรที่กำหนดไว้ และวางแผนจัดหาทรัพยากร (คน วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ) เพื่อดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร

2.4 การร่วมดำเนินการ คือ การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรและเกษตรกรในพื้นที่ โดยร่วมกันดำเนินการตามแผนการทำงานของโครงการหรือหลักสูตรที่กำหนดไว้ ตามบทบาทหน้าที่ของศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร ภายใต้ข้อตกลงร่วมกัน

2.5 การร่วมติดตามประเมินผล คือ การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรและเกษตรกรในพื้นที่ โดยร่วมกันติดตาม

การเกษตรและเกษตรในพื้นที่ โดยร่วมกันติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานตามแผนของโครงการ หรือหลักสูตรที่กำหนดไว้ ตามบทบาทหน้าที่ของ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร

2.6 การร่วมรับผลประโยชน์ คือ การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ชุมชน การเกษตรและเกษตรในพื้นที่ โดยร่วมกันรับผลประโยชน์ที่ได้จากการดำเนินการของศูนย์ ได้แก่ การรับความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม และบริการ จากศูนย์ ผลประโยชน์ที่เป็นธรรมจากการขาย ผลผลิตทางการเกษตรร่วมกัน โดยมีศูนย์ฯ เป็นผู้จัดหาตลาดให้ รวมถึงการมีรายได้เพิ่มขึ้น ต้นทุน ลดลง คุณภาพผลผลิตสูงขึ้น ส่งผลให้มีคุณภาพชีวิต ที่ดีขึ้น

3. ปัจจัยแห่งความสำเร็จ หมายถึง ปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ที่ศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร จำเป็นต้องมีเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จของศูนย์ ประกอบด้วย 6 ปัจจัย ได้แก่

3.1 ความรู้ คือองค์ความรู้ทางด้าน เกษตรกรรม ทั้งภูมิปัญญาชาวบ้านและความรู้ทาง วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ โดยเน้นการเกษตรที่เป็น ผลผลิตหลักในพื้นที่

3.2 ทักษะ/ความสามารถ คือ ความ ขำนาญหรือความสามารถในการทำการเกษตร และความสามารถในการถ่ายทอดองค์ความรู้ อันเกิดจากการฝึกฝน ลงมือปฏิบัติจาก ประสบการณ์จริง โดยเน้นการเกษตรที่เป็นผลผลิต หลักในพื้นที่

3.3 เทคโนโลยี/นวัตกรรม คือ การนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ มาเป็นวิธีการ

ปฏิบัติและประยุกต์ใช้เพื่อช่วยในการทำงานหรือ แก้ปัญหาต่างๆ ด้านการเกษตร อันก่อให้เกิดวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องจักร รวมถึงองค์ความรู้ ใหม่ๆ เพื่อสนับสนุนให้การทำการเกษตรง่ายและ สะดวกยิ่งขึ้น

3.4 เกษตรกรต้นแบบ คือ เกษตรกร ที่ประสบความสำเร็จ มีความรอบรู้ มีทักษะ ความ สามารถในการทำการเกษตรตามสาขาความ เชี่ยวชาญของตน สามารถเป็นผู้นำชุมชน จูงใจให้ ผู้อื่นปฏิบัติตามได้รับการยอมรับนับถือ และเป็น แบบอย่างที่ดีแก่เกษตรกรในพื้นที่

3.5 ทุน คืองบประมาณที่จัดเตรียม ไว้เพื่อการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร อาจเป็นเงินส่วนตัวของเจ้าของศูนย์เรียนรู้หรือเป็น เงินที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐหรือ เอกชนตามวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน

3.6 การตลาด คือ ความต้องการ ผลผลิตของเกษตรกรในพื้นที่ มีความสามารถในการซื้อผลผลิตในปริมาณมาก โดยมีการตกลง ในเรื่องของปริมาณและคุณภาพของผลผลิตไว้ ล่วงหน้า ที่เรียกว่า ตลาดนำการผลิต

4. ธรรมะเพื่อการปฏิบัติ หมายถึง การนำหลักอริยบท 4 มาประยุกต์ใช้ในการลงมือ ปฏิบัติเพื่อการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชน การเกษตร ได้แก่

4.1 มีใจรัก (ฉันทะ) คือ การลงมือ ปฏิบัติเพื่อการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชน การเกษตรด้วยความเต็มใจและมุ่งมั่นในผลสำเร็จ ของการบริหารจัดการ ประกอบด้วย ความเต็มใจ ช่วยเหลือเกษตรกรในพื้นที่ สมควรใจที่จะร่วม

บริหารจัดการอย่างเต็มความสามารถ ยินดีรับฟังความคิดเห็นเพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้ดีขึ้น รักและพอใจที่จะปฏิบัติงานอย่างเต็มที่โดยไม่หวังผลตอบแทน

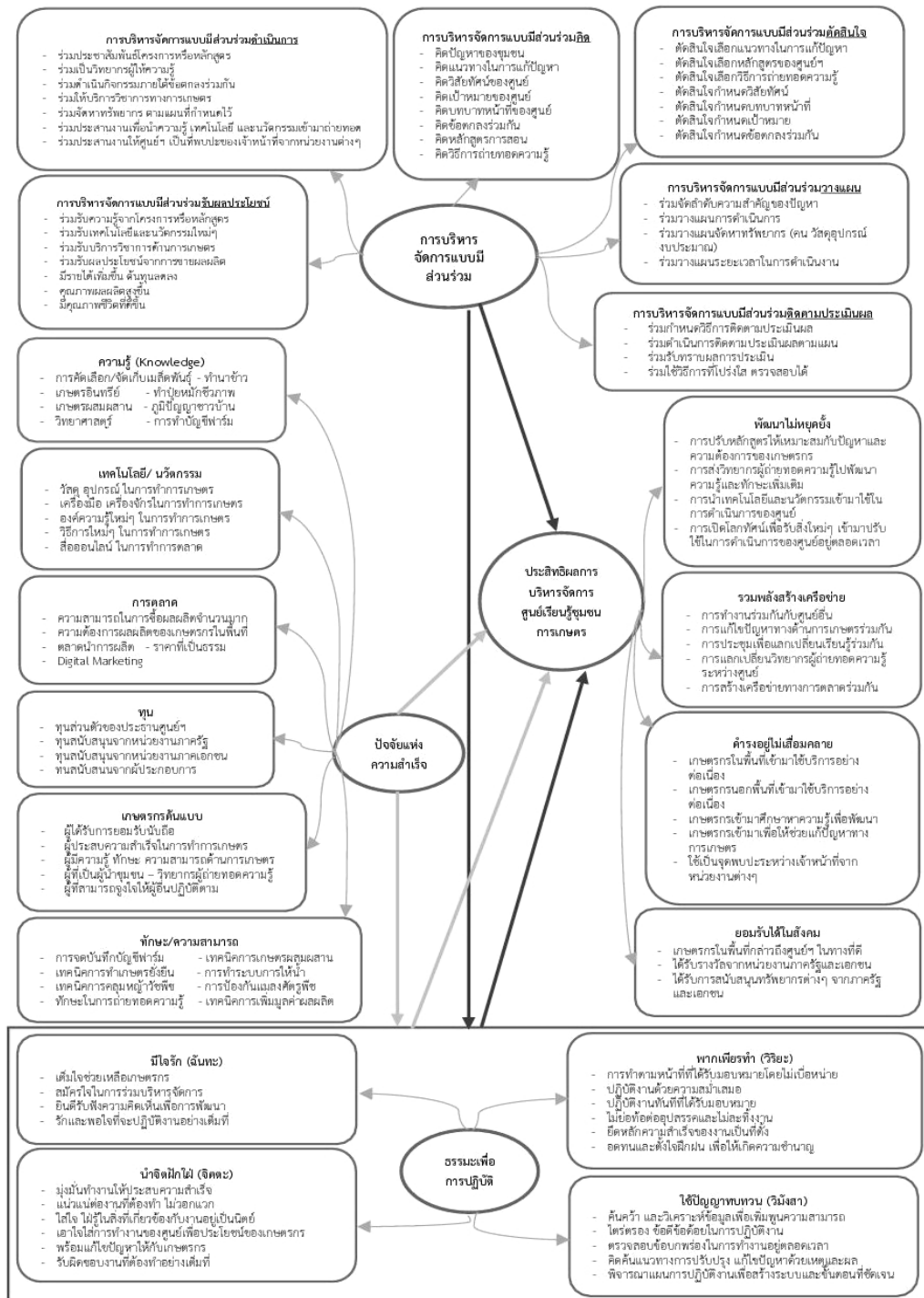
4.2 พากเพียรทำ (วิริยะ) คือ การลงมือปฏิบัติเพื่อการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ ชุมชนการเกษตรด้วยความมุ่งมั่น มีความเพียรที่จะทำให้งานนั้นบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมาย ประกอบด้วย การบริหารจัดการตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายได้ต่อเนื่องยาวนานไม่เบื่อหน่าย ปฏิบัติงานด้วยความสม่ำเสมอ ปฏิบัติงานทันทีที่ได้รับมอบหมาย ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและไม่ละทิ้งงาน ยึดหลักความสำเร็จของงานเป็นที่ตั้ง และอดทนและตั้งใจฝึกฝน เพื่อพัฒนาทักษะให้เกิดความชำนาญ

4.3 นำจิตฝึกฝน (จิตตะ) คือ การลงมือปฏิบัติเพื่อการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ ชุมชนการเกษตรให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายด้วยจิตใจฝึกฝน จดจ่อในสิ่งที่ทำ ประกอบด้วย การมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติงานให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย แน่วแน่มั่นคงต่องานหรือภารกิจ ไม่คิดเรื่องอื่นจนกว่างานจะสำเร็จ ใส่ใจ ใฝ่รู้ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับงานอยู่เป็นนิตย์ เอาใจใส่ในการทำงานของศูนย์เพื่อประโยชน์ของเกษตรกร

ในพื้นที่ เมื่อพบปัญหาก็พร้อมที่จะแก้ไข สนใจรับรู้และรับผิดชอบในงานอย่างเต็มที่ แม้งานจะมีอุปสรรค

4.4 ใช้ปัญญาทบทวน (วิมังสา) คือ การลงมือปฏิบัติเพื่อการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ ชุมชนการเกษตรให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย โดยมีการทบทวนในสิ่งที่ได้ทำมา ประกอบด้วย การไตร่ตรอง หาข้อดี ข้อด้อย ในการปฏิบัติงานทุกครั้งเพื่อเป็นแนวทางครั้งต่อไป ไตร่ตรองคิดค้นแนวทางการปรับปรุงงาน และแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยเหตุและผล ตรวจสอบข้อบกพร่องของการปฏิบัติงานอยู่ตลอดเวลา พิจารณาแผนการปฏิบัติงานเพื่อสร้างระบบและขั้นตอนที่ชัดเจน ค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเพิ่มพูนความสามารถในการปฏิบัติงาน

สรุปได้ว่า จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ประสิทธิภาพพฤติกรรมการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ ชุมชนการเกษตร สำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดได้ จะต้องอาศัยปัจจัยสำคัญ 3 ปัจจัย ได้แก่ การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ปัจจัยแห่งความสำเร็จ และธรรมะเพื่อการปฏิบัติ ซึ่งสามารถสรุปเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพพฤติกรรมการจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรสามารถแสดงได้ดังภาพ

ภาพที่ 1 ปัจจัยที่ส่งผลประสิทธิภาพหรือวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5. อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่องประสิทธิผลพุทฺธิวิธีบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรพบประเด็นสำคัญที่ควรอภิปรายผลดังนี้

1. การบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร จากงานวิจัยนี้พบว่า การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมเป็นตัวอย่างหนึ่งที่เหมาะสมต่อการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร เพื่อให้เกิดประสิทธิผลพุทฺธิวิธีในการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร เนื่องจากการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมเป็นการบริหารที่เปิดโอกาสให้คณะกรรมการศูนย์ ซึ่งเป็นตัวแทนของเกษตรกรในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศูนย์ 6 ด้าน ประกอบด้วย การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ ถึงแม้ว่าจะไม่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรโดยตรง แต่ก็ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของจิณฉัตร ปะโคทั้ง (2549) ที่ได้ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนดีเด่นที่ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพแล้ว พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การระดมความคิด การร่วมวางแผน ร่วมลงมือทำ ร่วมติดตามประเมินผล และการรับประโยชน์ร่วมกัน และยังสอดคล้องกับการศึกษาของไพฑูรย์ สนิธิเมือง (2550) ที่ได้ศึกษายุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาพบว่า กระบวนการบริหารกับการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผนและการตัดสินใจ

การร่วมคิดร่วมทำ การสร้างมิตร การสร้างความเชื่อมั่น การติดตามผล นอกจากนั้น ยังสอดคล้องกับประจวบ หนูเลี้ยง, เด่น ชะเนติยัง และนวลพรรณวรรณสุธี (2559, หน้า 232-253) ที่ได้ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดพัทลุง พบว่า ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นตรงกันว่า การจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมควรมีองค์ประกอบ 6 องค์ประกอบ คือ การร่วมคิด การร่วมวางแผน การร่วมดำเนินงาน การร่วมติดตาม การร่วมประเมินผล และการร่วมในผลประโยชน์

2. ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร จากงานวิจัยนี้พบทั้งหมด 6 ปัจจัย ได้แก่ ความรู้ ทักษะ/ความสามารถ เทคโนโลยี/นวัตกรรม เกษตรกรต้นแบบทุน และการตลาด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของปัญญา จันทโคต และกุลธิดา ท้วมสุข (2558, หน้า 42-52) ศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนความสำเร็จในการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชนในประเทศไทย พบว่า ปัจจัยภายในศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่มีผลต่อความสำเร็จ เรียงตามลำดับค่าเฉลี่ย ได้แก่ ปัจจัยด้านอาคารสถานที่ โครงสร้างและการบริหารบุคลากร กิจกรรมและบริการ ทรัพยากรสารสนเทศ และความรู้ สิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ งบประมาณ ส่วนปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนความสำเร็จในการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชน เรียงตามลำดับคือ ปัจจัยด้านผู้นำชุมชนคนในชุมชน และหน่วยงานภายนอก นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับงานวิจัยของธวัชชัย เสือเมือง และยุภาพรพรรณ มั่นกระโทก (2561, หน้า 49-59) ที่ได้ถอดบทเรียนกระบวนการพัฒนากลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชุมชนบ้านเขาหิน อำเภอบาง

คลองหาด จังหวัดสระแก้ว ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการปรับเปลี่ยนคือ ผู้นำกลุ่มเกษตรกรมีทักษะในการทำงานชุมชน การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาที่เกิดกับชุมชนและหาทางแก้ร่วมกันโดยการจัดทำประชาคมหมู่บ้าน การได้รับงบประมาณและความรู้จากหน่วยงานราชการ และการมีตลาดรองรับผลผลิตที่เกิดขึ้น

3. ธรรมะเพื่อการปฏิบัติ เป็นอีกหนึ่งตัวแปรที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของวิถีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาบูรณาการร่วมกับหลักการบริหารจัดการเพื่อมุ่งผลสำเร็จของการบริหารจัดการ ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมที่สามารถนำมาบูรณาการร่วมกับการบริหารจัดการศูนย์ได้ดีคือหลัก อิทธิบาท 4 ซึ่งในงานวิจัยนี้จะเรียกแทนตัวแปรนี้ว่า ธรรมะเพื่อการปฏิบัติ ประกอบด้วย มีใจรัก (ฉันทะ) พากเพียรทำ (วิริยะ) นำจิตฝึกฝน (จิตตะ) ใช้ปัญญาทบทวน (วิมังสา) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของศรีประไพ อุดมละมุล, ชูลพิภรณ์ มาโซ, สมบัติ โยธาทิพย์, อานนท์ มุสิกวัฒน์ และแวมามู แวมะมะ (2560) ได้ศึกษาความสำเร็จในการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชน: กรณีศึกษาศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลยุโป อำเภอเมืองยะลา จังหวัดยะลา ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยความสำเร็จในการดำเนินงานของศูนย์ฯ มาจากการยึดมั่นในระบบเกษตรผสมผสาน นำมาปรับใช้โดยไม่พึ่งสารเคมี สามารถลดต้นทุนในการผลิต เน้นการทำบัญชีรายรับรายจ่ายเพื่อวางแผนการใช้เงินให้เหมาะสม โดยมีแนวคิดในการลงมือปฏิบัติว่า ต้องรักในสิ่งที่ทำ

อดทน สู้งาน หาประสบการณ์ ฟังภูมิปัญญาท้องถิ่น ใช้หลักการทำให้ดู อยู่ให้เห็น สอนให้เป็น ขณะเดียวกันสมาชิกทุกคนล้วนมีจิตอาสา มุ่งมั่นตั้งใจในการทำงานโดยไม่หวังค่าตอบแทน เอาใจเขามาใส่ใจเรา ทบทวนการปฏิบัติงาน ทำงานในอาชีพตนให้เสร็จก่อนมาช่วยเหลือกิจกรรมกลุ่มและยังสอดคล้องกับงานวิจัยของนิสิต คำหล้า, อนันต์ พลธานี และอรุณี พรหมคำบุตร (2557, หน้า 258-264) ที่ศึกษาบทบาทของการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน: กรณีศึกษา อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า การนำหลักธรรมมาปรับใช้คือ หลักอริยสัจ 4 อิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 และศีล 5 นำไปสู่ฐานแห่งการรู้จักตนเอง สามารถพึ่งพาตนเอง และเห็นทางแก้ปัญหาชีวิตได้

4. ประสิทธิภาพของวิถีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร สามารถวัดได้จากคุณลักษณะของศูนย์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน 4 ลักษณะ ได้แก่ พัฒนาไม่หยุดยั้ง รวมพลังสร้างเครือข่าย ดำรงอยู่ไม่เสื่อมคลาย ยอมรับได้ในสังคมเป็นคุณลักษณะที่แสดงให้เห็นว่า ศูนย์นั้นมีประสิทธิผลในการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่ายังไม่มีงานวิจัยที่แสดงถึงประสิทธิผลของศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรโดยตรงมีเพียงงานวิจัยที่ใกล้เคียงคืองานวิจัยของรุจิรา ทนกิจ, จำลอง โพธิ์บุญ และวิสาชา ภูจินดา (2560, หน้า 163-174) ได้วิจัยเรื่องการประเมินประสิทธิผลศูนย์เรียนรู้พลังงานชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพของศูนย์เรียนรู้พลังงานชุมชน แบ่งออกเป็นผลผลิต (Output) และผลลัพธ์ (Outcome) ซึ่งผลผลิต ประกอบด้วย

เทคโนโลยีพลังงานที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ การใช้เทคโนโลยีพลังงานชุมชนอย่างต่อเนื่อง องค์ความรู้ด้านพลังงานทดแทน และการถ่ายทอด องค์ความรู้ด้านพลังงานทดแทนในชุมชน ส่วนผลลัพธ์ ประกอบด้วย การเพิ่มการใช้พลังงาน ทดแทนในชุมชน การเผยแพร่องค์ความรู้ด้าน พลังงานสู่ชุมชนอื่น เกิดเครือข่ายพลังงานชุมชน ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ เกิดกลุ่มอาชีพพลังงาน เกิดความร่วมมือ การยอมรับจากคนในชุมชน

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการบริหารจัดการ ของศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร

เพื่อประสิทธิผลตามวัตถุประสงค์ ที่ตั้งไว้ นั้น ควรคำนึงถึงปัจจัยสำคัญซึ่งส่งผล ถึงความสำเร็จในการดำเนินงานโดยการบริหาร จัดการแบบมีส่วนร่วมในรูปของคณะกรรมการ ซึ่งคัดเลือกมาจากเกษตรกรในชุมชน นอกจากนี้ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร ควรจัดการให้มี องค์ประกอบของปัจจัยแห่งความสำเร็จทั้ง 6 ได้แก่ ความรู้ ทักษะและความสามารถ เทคโนโลยี/ นวัตกรรม ตัวเกษตรกรต้นแบบเอง ทุนเป็นอีกหนึ่ง ปัจจัยที่จำเป็นไม่ว่าศูนย์จะใช้ทุนส่วนตัวหรือทุนที่ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ/เอกชน ก็ตาม สุดท้ายคือ การตลาดที่ศูนย์มีหน้าที่หามา รongรับการผลิตให้กับเกษตรกรในชุมชนเรียกว่า ตลาดนำการผลิตนั่นเอง นอกจากการมีหลักการ บริหารจัดการที่ดี และปัจจัยแห่งความสำเร็จต่างๆ แล้ว ในการลงมือปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรภายใน ศูนย์จะต้องใช้หลักอิทธิบาท 4 เป็นธรรมะที่ใช้ใน

การลงมือปฏิบัติ ได้แก่ การมีใจรัก (ฉันทะ) พากเพียรทำ (วิริยะ) นำจิตฝึกฝน (จิตตะ) และใช้ ปัญญาทบทวน (วิมังสา) หากใช้ปัจจัยต่างๆ ดังที่ กล่าวมาแล้วจะทำให้การดำเนินการของศูนย์เกิด ประสิทธิผลตามที่คาดหวัง ซึ่งประสิทธิผลพุทธรูปี การบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร สามารถพิจารณาได้จาก 4 องค์ประกอบ คือ การพัฒนาไม่หยุดยั้ง รวมพลังสร้างเครือข่าย ดำรงอยู่ไม่เสื่อมคลาย และยอมรับได้ในสังคม นั้นเอง

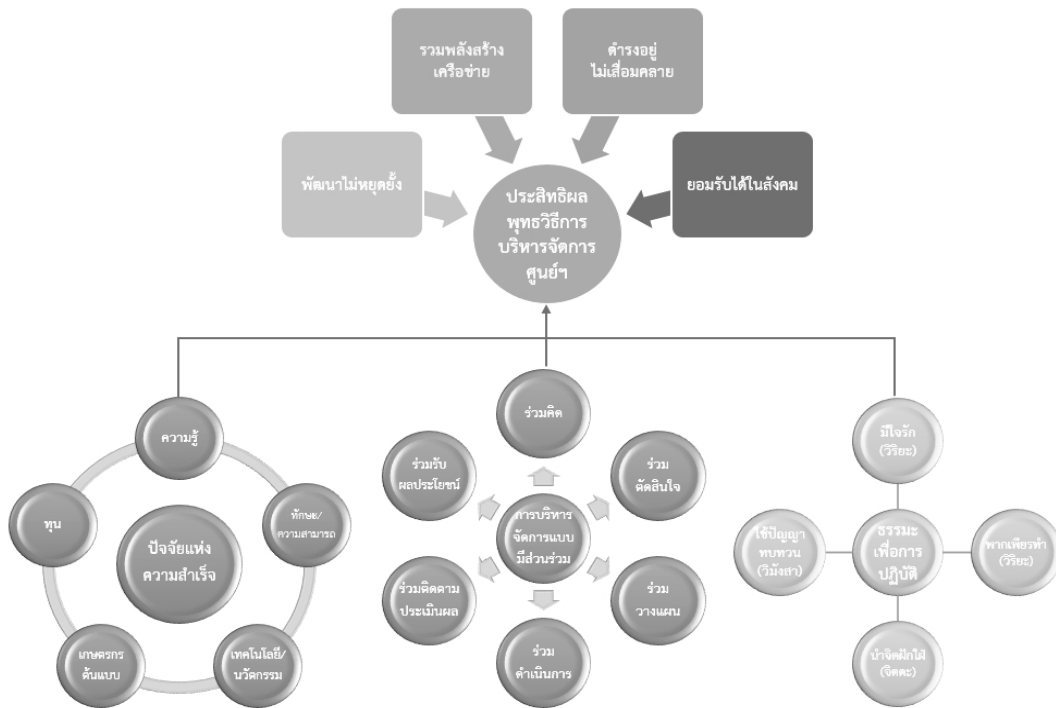
2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้ สถิติขั้นสูงเพื่อตรวจสอบการวิจัยเชิงคุณภาพ

2.2 ควรมีการวิจัยเชิงทดลองโดยนำ ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลพุทธรูปีการบริหาร จัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตรที่พัฒนาขึ้น ไป ทดลองใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่าง

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

ประสิทธิผลของศูนย์ เรียนรู้ชุมชน การเกษตรที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี เป็นศูนย์เรียนรู้ ที่มีชีวิต มีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลาทั้งคนและ องค์ความรู้ มีเครือข่ายที่สามารถให้ความช่วยเหลือ เกื้อกูลกันได้ และที่สำคัญคือเป็นที่ยอมรับของ คนในชุมชนและสังคม มีผู้เข้ามาใช้บริการศูนย์ฯ สม่าเสมอ และการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ และเอกชน ซึ่งศูนย์จะมีประสิทธิผลที่ดีแบบนี้ได้ จะต้องอาศัยปัจจัยแห่งความสำเร็จเป็นพื้นฐาน ใช้การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม และลงมือปฏิบัติ โดยใช้หลักอิทธิบาท 4 แนวทางนั่นเอง

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2559). แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564). กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- จิณณวัตร ปะโคทัง. (2549). รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐานของโรงเรียน ดีเด่น โรงเรียนกัณฑ์ธรรมณ์ จังหวัดศรีสะเกษ. (วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต). ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ธวัชชัย เสือเมือง และยุภาพรณ มั่นกระโทก. (2561). การถอดบทเรียนกระบวนการพัฒนากลุ่มเกษตรกร อินทรีย์ชุมชนบ้านเขาหิน อำเภอลองหาด จังหวัดสระแก้ว. วารสารเกษตรกรรมไทย, 10(1), 49-59.
- นิสิต คำหล้า, อนันต์ พลธานี และอรุณี พรหมคำบุตร. (2557). บทบาทของการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน: กรณีศึกษา อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น. วารสารแก่นเกษตร, 42(2), 258-264.
- ประจวบ หนูเลี้ยง, เด่น ชะเนติยง และนวลพรรณ วรรณสุธี. (2559). การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษา แบบมีส่วนร่วมของจังหวัดพัทลุง. วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ, 28(2), 232-253.

- ปัญญา จันทโคต และกุลธิดา ท้วมสุข. (2558). ปัจจัยที่สนับสนุนความสำเร็จในการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชนในประเทศไทย. *วารสารวิจัย สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย*, 8(1), 42-52.
- ไพฑูรย์ สนิธิเมือง. (2550). ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมจัดการศึกษากับการพัฒนา สถานศึกษา: กรณีศึกษารองการบริการส่วนตำบลแห่งหนึ่งในจังหวัดภาคใต้. (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต). ภูเก็ต: มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.
- รุจิรา ทนงกิจ, จำลอง โพธิ์บุญ และวิสาชา ภูจินดา. (2560). การประเมินประสิทธิผลศูนย์เรียนรู้พลังงานชุมชน. *วารสารการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 10(4), 163-174.
- ศรีประไพ อุดมละมุด, ชูลีฟิเกอร์ มาโซ, สมบัติ โยธาทิพย์, อานนท์ มุสิกวัฒน์ และแวมามุ แวหะมะ. (2560). ความสำเร็จในการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชน: กรณีศึกษาศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตำบลยุโป อำเภอเมืองยะลา จังหวัดยะลา (รายงานการวิจัย). ยะลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา สำนักข่าวอิสรา. (2561). นโยบายศูนย์เรียนรู้เกษตร คสช. ส่อเหลว สดง. พบปัญหา. เข้าถึงได้จาก https://www.isranews.org/isranews-news/63458-news00_63458.html
- สุภัทรชัย สีสะใบ. (2561). พุทธวิธีการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนการเกษตร. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 1(2), 1-12.
- สุจุติ วรวิทย์พินิต. (2560). การพัฒนารูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้วิถีเมืองเพชร ตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสาร Veridian E-Journal ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 10(2), 1657-1674.

